

Könyv a horizontról

Bori Imre

Sőtér István: Világtájak, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapesti, 1957.

Világtájak... A kaland csábító ereje vonzza az olvasót, ismeretlen tájak, szellemi kontinensek varázslata dereng, a messzeség hívó szava verődik vissza tudatában. Egy nagy szellemi éhség állandó torához meghívó ez a cím Sőtér István testes kötete fedőlapján.

De nemcsak ahhoz. Bevezeti ez a könyv a kíváncsi olvasót a magyar szellemi égalj szűkebb tájaiba is. És érzésem szerint itt e nagyigényű könyv segítségével még jobban lehet tájékozódni, mint a felkinált nagyvilágban.

E sorok írója legalábbis a felfedező és a kísérletező izgalmával olvasta Sőtér tájékozódásainak, útrakeléseinek naplóját. Az egész szellemi környezetre, és nemcsak az íróra, jellemző, hogy a látóhatár milyen sorompóit nyitja meg a kalandra szomjas lélek előtt. Megható a tapogatózás, az ismeretlenben való forgolódás ebben a könyvben. A könyv tanulmányai sok érintő irányába elindítják az olvasót, a szellemi műveltség sok rétegét megismertetik vele.

A könnyebb tájékozódás végett három világtáj élesen kidomborodó irányjelzőjét tűzhetjük a könyv két fedele közé, és egyúttal három írói arcképet is megrajzolhatunk, mindegyik egy-egy

útjelző felé fordul vándorbottal a kezében.

Az egyik a fiatal Sőtér kereső, kalandokra, tanulásra felajzott tekintét őrzi. Az út határozottan Nyugat felé visz: az angol és a francia kultúra paradicsomába. Giraudoux-ról ír, a klaszszicizmus és a barokk viszonyát vizsgálja a francia irodalomban. Témakörének, vonzalmainak ez a kora körülbelül 1949-ig tart. Ekkor készülnek tanulmányai Emily Bronte-ről, aki „eszeményi” regényt írt, mert „az ábrázolás olyan szerencsés, majdhogynem véletlen teljességét nyújtja, mint Dosztojev-szkijen kívül alig valaki. Mondottam már, hogy valóság és valóságon túli egyaránt szerencsésen lelik meg helyüket benne, egymást gazdagító, egymás hatását fokozó összhangban”. Szemmel látható, hogy ezek a gondolatok és meg-látások a regényíró inaséveinek mód-szervizsgáló gyakorlatáiból erednek. A modern regényírás kérdéseit járja körül Gide-ről szóló hosszabb írásában is, de ez a kíváncsiság íratja meg vele a Will-derről, Charles Morganról, Sommerset Maughamról, Du Gardról, Graham Greenről és Sartre Szabadság útjairól, valamint Camusról szóló tanulmányait is. Az itt felsorolt nevek egy szellemi égalj jellegzetes képviselői, egy módszernek a megalkotói és továbbvivői is. Érdekes megfigyelni Sőtér érdeklődésének

meredeken fölfelé, a ma felé törését. Tanulmányírói pályáját a múlt értékelésével kezdte, majd csakhamar a kortárs-írók műveiben bűvarkodik, hogy a háború után Sartre, Camus, Graham Green problematikájába temetkezzék. És hogy önmagát igazolja, regényírói énjének keressen támasztékot. A szürrealizmussal való lázongó ismerkedés korszaka ez, és a realizmus tagadásáé. Ez a kitekintés egyúttal a legintimebb, legsemélyesebb vallomása is Sötér Istvánnak.

A „fordulat éve” Sötér István irodalmi érdeklődésében is a fordulat éve volt. Nyugat felé vivő út jelzője hirtelen kidőlt. Ezzel Sötér látható érdeklődési köre is megváltozott: a regényíró helyett most az irodalomtörténész „munkaforgácsait” kapjuk e tanulmánykötetben. Az örök klasszikusok felé fordul, s akkor írja meg tanulmányait Chateaubriandról, Stendhalról, Thackeray-ról, Keletről, Flaubertől. Azután még messzebb megy a múltba, Rabelais-ról és Cervantesről értekezik. Az orosz klasszikusokkal, Puskinról Gorkij-ig, külön ciklus foglalkozik, ugyanígy a lengyel Mickiewicz is ekkor kerül érdeklődése körébe. A kört a Thomas Mannról írt tanulmányok zárják be. Ezekben a tanulmányokban érvényesül Sötér elemző kedve leginkább. Vizsgálódó módszere, tárgyilagos előadómódja, józan logikája ezekben a tanulmányokban kristálytisztá nyugalmat lehelnek. Egy kemény megcsontosodott arc néz velünk szembe. Sötér ezekben a tanulmányokban már nem harcol és nem keres támaszt a nagy nevekben a maga igaza mellett: itt már csak megállapít és elemez az irodalomtörténész teljes fegyverzetében és a múlt értékei iránti kötelező tisztelettel. A légkör megváltozása szemmel látható. És az út is, amelyen most jár, nagyon kitaposott. Puskin tanulmányát például így kezdi: „Mi az oka Puskin, s általában az orosz irodalom sajátos hazai népszerűségének, mi az oka a cári Oroszország s a feudális Magyarország irodalmi rokonságának, sorsközösségének?” A Gogolról szóló írás pedig így zárul: „Gogol közel maradt a szabadságharc utáni magyar írók szívéhez, akarcsak Puskin —...” De ugyanígy nem mulasztja el megállapítani Dosztojevszkijjel kapcsolatban sem, hogy hatott a magyar főrra és a magyar irodalomra. Vagy ime a Csehovról szóló írás befejezése: „Csehov novella-művészetének ihlető, serkentő hatását a mi irodalmunkban is nyomon kö-

vethetjük...” Ki ne látná meg ezekben az írásokban a tendenciát is, hogy a magyar irodalmat minél erősebb szálakkal az orosz és azon túl a szovjet irodalomhoz kapcsolja. Olyan irodalompolitika hatása ez, amely alól az objektivitásba menekülő Sötér sem vonhatta ki magát. Nemcsak legszemélyesebb eszményeit adta fel, meggyőződhetünk annak az önátnevelésnek alaposágáról is, amelyet egy régi cikkében ígértként olvastunk.

A harmadik írói arccal romantikus keretet kap. „November magányos, néma éjszakai újból felszították bennünk az olvasás vágyát; többet jelentett a könyv, mint máskor: *váltságosabb* életet annál a lázálomnál, melyből még nem tudtunk fölébredni. A könyvek egy értelmes és emberséges élet folyamatosságáról tanúskodnak, még leginkább reménytelen lapjaikon is, Dosztojevszkij Kirilovjának utolsó virrasztása is értelmesebbnek, emberhez méltóbbnak tetszett a miénknél... Az éjszakai munka helyébe a hosszú éjszakai olvasások léptek, s a könyvespolcokon kutató kézbe régi olvasmányok akadtak...” Fűzzük hozzá ennez a kephez, hogy a keltezés az 1957. évet viseli. Kisse romantikus ez a keret, de mindenesetre jellemző. A klasszikusok nyomása alól szabadult Sötér az évekkel azelőtt félretett könyveket olvassa újra. Itt ki kell emelnünk Simone de Beauvoir Mandarinjairól és a Doktor Faustusról írott „olvasónaplókat”, valamint Hemingway Akiért a harang szól című könyvéről írt tanulmányát. Az érdekesség és a szenvedély himpóra ismét ott csillog a gondolatokon és a tanulmányok stílusán is, szinesebbek, fordulatosok, megfigyelésekben gazdagabbak, mint a fentebb ismertetett tanulmányok nehézretű formái.

Sötér tanulmánykötetének csak legjellegzetesebb sajátosságait emeltük ki. Mindenesetre folmerlű a kérdés: vajon Sötér esetében is nem az élet és irodalom kettősségével, az érdeklődési kör és a valóság lehetőségek közötti ellentmondással állunk-e szemben? Sötér esetében a kérdés még kieleztettebb: abbahagyta regényírói munkásságát és az irodalomtudomány veszélytelenebb, kevesebb felelősséggel járó fellelvárába költözött, másrészt az élő irodalmat is fölcerélte a klasszikusoknak, első sorban az orosz klasszikusoknak szintén kevésbé felelős tanulmányozásával. Nem a klasszikusok lebecsüléséről van

szó, hanem arról, hogy egy író, aki minden idegszálával Európa időszerű szellemi hullámzásaira reagált, egyszerre a múlt barikádjai és a szentesített eszmények védőgátjai mögé sáncolta el magát. Aggasztó és jellemző tünet ez. A világtájak így szűkülnek le, az érdeklődése mind kisebb és kisebb körökben

kering a szellem birodalmában. Ilyen nagy erudíciójú és nagytehetségű tanulmányíró esetében ez a tény fölöttébb gondolkodóba ejti az olvasót. Ez a tanulmánykötet a világtájaknak csak az igényét jelzi, a szelek, amelyek benne fújnak végső fokon, nagyon is egyíránnyúak.

A Szocializmus első száma

V. L.

Megjelent a Szocializmus első száma, a Jugoszláv Kommunista Szövetség Központi Vezetőségének kiadványa, egy új folyóirat „az új idők új dalival”.

Prózaiban így szól erről a vezércikk: e folyóirat megjelenésekor a szocialista világmozgalom és a mi társadalmi fejlődésünk is sok új megoldásra váró jelenséggel találkozik. Tegnap talán még úgy tűnt, hogy „minden világos”. Ma már korántsem az. Nem egy elképzelés vált vitathatóvá, semmissé, cserélődött fel másikkal. Ez azonban semmiképpen sem jelenti a szocializmus gyengeségét, inkább azt, hogy új forradalmi ugrások előtt áll. Ez viszont csak úgy válik lehetővé, ha bátran elhárítja útjából a társadalmi-politikai, eszmei akadályokat, elveti a konzervatív és visszahúzó nézeteket, tágtítja a látóhatárt, elmélyíti ismereteinket az emberi társadalom továbbfejlődéséről.

Mindez persze nem idillikus folyamat. Társadalmi tényezők és érdekek összetűzése kíséri és olykor heves eszmei — és nemcsak eszmei — harcok. Példa erre az a visszhang is, amelyet a Jugoszláv Kommunista Szövetség programja váltott ki, az a kísérlet, hogy

elméleti magyarázatát adjuk az új szocialista tapasztalatoknak, hogy tudományosan felvázoljuk a továbbfejlődés reális lehetőségeit, megkönnyítve ezzel a marxizmus klasszikusainak tételeire alapozott eszközök és módozatok megvalósulását.

Ezt a gondolatot fűzi tovább, többek között, az új folyóirat első és kétségtelenül egyik legfigyelemreméltóbb cikke, amelyet Milentije Popovics írt „A JK Sz programjával kapcsolatban” címmel.

A szociáldemokrata kritika, mondja a cikk, megkíséreli egyszerűen elhallgatni az okmányt. Nem szívesen emlegeti, hogy az ottani munkásosztály minél kevesebbet tudjon meg róla, vagy épenséggel pontatlan értesüléseket szerezzen. Főképpen csak azokat a tételeket idézgeti, amelyeket úgyesen felhasználhat tömbpolitikájában a másik fél ellen. Különösképpen, ha vezetősége dogmatikus, tömbirányzatú, végső fokon kommunista ellenes állásponton van. Viszont sokan, egész csoportok, sőt pártok is másképp tekintenek a programra. Elsősorban azok, amelyek, természetesen világnézetükhöz és problémáikhoz mérten, őszintén és meré-